

LA JOTA

Crònica d'un temps

Artur Gaya*

Us parlo de la jota cantada a partir de l'experiència que he anat adquirint en l'exercici de les meues dos principals activitats: la de periodista i la de cantador i aficionat a la nostra música popular. Sempre he pensat que tant l'un com l'altre ofici tenen un paral·lelisme que m'ha ajudat a fer-los compatibles durant molts anys: el de cronista social.

Quan anava a estudiar a la Universitat a Barcelona i explicava que aquí ballàvem i cantàvem la jota m'havia de sentir sovint allò de: «és clar, com que esteu tan prop dels aragonesos, us arriba la influència *manya...*». Era una manera de recriminar-me l'escassa afició que a les Terres de l'Ebre teníem per la sardana.

Necessitava una explicació convincent sobre els motius pels quals ballàvem i cantàvem la jota a les terres catalanes de l'Ebre. La resposta vaig començar a trobar-la a partir de les melodies transcrits pel folklorista Joan Moreira, dels estudis de Josep Maria Chavarria i de les maneres de cantar d'alguns dels nostres grans versadors com Boca de bou, lo Canalero o el Teixidor. Va ser així com vaig aprendre a respondre en música:

Si a l'Ebre cantem la jota
no és per equivocació
hi ha gent que es pensa que ho fem
perquè estem prop d'Aragó
la Jota és tan catalana
com la sardana i el porró.

Posteriorment, a través de moltes experiències amb els meus companys de treball i contactes i aportacions valuoses de gent d'arreu de Catalunya, les illes Balears, València i fins i tot de la mateixa Saragossa, vam poder saber que la jota potser no baixava pel riu, sinó que possiblement era una música molt més antiga del que ens pensàvem: que pervindria del Mediterrani més oriental i que a la península Ibèrica ens hauria arribat a través de la influència

AUTORA I ARXIU CARME QUERALT

*Teixidor
i la seva rondalla
dedicant jotes als
 convidats d'una
celebració familiar,
Amposta 2004.*

cultural dels àrabs. Esta teoria està recreada d'una manera divertida en la llegenda d'Aben Jot:

Aben Jot era el nom d'un poeta que vivia a València i que va ser condemnat a l'exili per causa de les seues idees revolucionàries. Conta la llegenda que camí de l'exili, el poeta va anar explicant per tot arreu on passava la injustícia que havien comés amb ell i amb la seua gent. Per explicar-ho es va inventar una melodia que posteriorment va ser batejada i coneguda com a jota, evocant el seu nom (Jot). Fixeu-vos que segons això podríem trobar-nos davant d'una de les formes més antigues de cançó de protesta.

La jota es va anar coneixent i arrelant per enllà on va arribar Aben Jot: València, les Illes Balears i les Terres de l'Ebre, pujant també per bona part de Catalunya i, a través del curs del riu, arribant a l'Aragó, Navarra i molts altres indrets de la península Ibèrica.

La jota pervé del mar
segons la historia diria.
A València i a Mallorca
i a Aragó va arribar un dia.
Però a les Terres de l'Ebre
li vam donar l'alegria.

Altres estudiosos proclamen amb bon criteri que la jota, el fandango i tots aquests cants melismàtics de la nostra zona mediterrània ja eren propis dels seus habitants des de temps ben antics i que precisament gràcies a l'apropament a la culturització àrab van poder-se protegir davant invasions culturals de més al nord.

Llegendes o teories tindrien un sentit quan comprovem que la geografia de la Jota als territoris de parla catalana coincideix en les zones més anys influenciades per la cultura àrab, com són el País Valencià, les illes Balears i les comarques de l'Ebre i el Priorat al sud de Catalunya.

Entre llegenda, reconstrucció històrica i un document tan valuós com és la supervivència de la pròpia música, arribaríem a través d'uns quants centenars d'anys al segle XIX.

Ben populars entre finals del segle XIX i principis del XX, els antics cantadors de jota eren hòmens del camp, pagesos que cantaven i feien de la seua música una funció social. A cada poble hi havia un o més cantadors; hi havia concursos i fins i tot es podien requerir els seus serveis per solucionar una disputa o arreglar un casament.

En un treball de recerca recent, un equip d'estudiosos integrat per Eva Castellanos, Cinta Martí, Mari Carme Queralt, Roc Salvadó i Joan Vidal, han trobat a partir de la memòria oral fins a 65 cantadors de jota improvisada a les comarques del Baix Ebre i el Montsià. D'entre tots, uns quants van adquirir una popularitat destacada. Sisco Ollé, net del cantador Pepe Garcia *Canalero*, parla d'ells en una comunicació elaborada l'any 1996 per al Congrés de Cultura Popular Catalana.

Al segle XIX hi trobem els tortosins Mariano Manta i Pio Cabet. La primera meitat del segle XX, entre altres noms, va ser l'època de l'ampostí Carrinya, del Güec de Roquetes o de Caragol, un dels cantadors més recordats al Delta de l'Ebre. Ja cap a la segona meitat, recordem personatges com el rapitenc Agustí Domènech *Perot*, a qui se li atribueix ampliar les estrofes de 4 a 6 versos, o Francesc Balagué *Boca de bou*, considerat el més intel·lectual dels cantadors per les seues aficions com a poeta i home de teatre.

Va ser justament a la meitat del segle quan es va tornar a versar en català, fet que molts li reconeixen a Pepe García *lo Canalero*, un dels noms més populars de la última generació de joters juntament amb Nicasio Balagué de l'Aldea, Francesc Roig *lo Noro* del Lligallo del Ganguil, Andreu Queralt *Codonyol* d'Alcanar, Joseo Guarch *lo Teixidor* de l'Aldea o *lo Fumadó* de Sant Jaume d'Enveja.

Canalero i Teixidor són els dos darrers hereus del que seria la cadena tradicional de cantadors. Amb ells s'haurà acabat una manera de viure, però no la jota cantada, la qual a les Terres de l'Ebre segueix comptant amb fidels recuperadors com Joseret de Caluga o el jove cantador Guardet, un dels exponents més clars del futur que té avui la tradició del vers cantat.

Quan sovint em pregunten si Quico el Cèlio, el Noi i el Mut de Ferreries ens considerem successors dels grans cantadors, sempre responc que hem après molt dels mestres però que no en som els seus successors.

Hem begut moltíssim de les seues fonts i fins i tot reproduïm les seues variants de jota però el nostre no és un treball de recuperació musical en estat pur sinó de reelaboració. D'això se'n diu reproposta i així es va batejar un moviment musical nascut a Itàlia va uns 30 anys, a l'entorn de grups com la napolitana Nuova Compagnia de Canto Popolare.

La forma de treballar de la *riproposta* seria aquella en la qual l'interpret o artista segueix l'estètica de la tradició però basa el seu repertori en composicions actuals, tant en la música com en el text. De reproposta és també el treball de grups com Terrer Roig, Saragatona, Tocasons, Pepet i Marieta o molts altres que fan que la jota a les Terres de l'Ebre es mantingue actualment tan plena de vida.

El gran mestre Pepe García *lo Canalero*, desaparegut el 26 de juny de 2004, sempre explicava que de jove

havia après a cantar jotes divertint-se amb els amics. Avui sembla impensable perquè la societat moderna ha acabat amb aquells temps en els que, tal com explicava Joan Moreira, la gent cantava treballant, xalant i preguntant. Quan li preguntàvem pel secret de la seua agilitat mental a l'hora de versar, solia dir: «Cantàvem per poder-nos distreure, nos cantàvem cançons uns als altres. Però no ho haig après de ningú... Això no s'ensenya, això surt del cap».

Lo Teixidor també explica el mateix i segurament és cert que no ho van aprendre de ningú i que això surt del cap, però a nosaltres no ens surt tan fàcilment. Avui en dia no tenim la saludable costum de cantar jotes per divertir-nos amb els amics. Tampoc tenim cants de treball perquè la vida al camp és molt diferent de la del segle XIX i principis del XX. I per altra banda és impensable que les jotes de plegar olives siguen substituïdes per les jotes de teclejar a l'ordinador i que siguen cantades d'una taula de despatx a l'altra, enmig d'una oficina actual.

Estic a l'ordinador
i tinc lo teclat aquí
mentre espero un pdf
i jugo en lo ratolí
entraré un ratet al *feixbuk*
per a parlar en lo veí.

Per tot l'exposat, avui sí que es fa necessari l'aprenentatge de com es fa i com es canta una jota. Recuperant la jota i el seu ús, podem intentar defensar també la pervivència d'uns valors de la nostra cultura rural que no haurien de desaparèixer com la tendresa, la ironia, la sensibilitat i la mesura, enfront d'una societat urbana, dura, tecnològica i desmesurada, davant la qual tampoc podem ni podem tancar els ulls. Un exercici d'equilibrisme que hem de practicar sovint, quan vivim a cavall entre la tradició i la modernitat.

I si ens fa riure o ho trobem divertit, encara molt millor. Tenia raó el pensador Oscar Wilde quan va dir que la vida és massa important com per prendre-la seriosament.

Tal com va escriure Oscar Wilde
que era un home intel·ligent
la vida és massa important
per prendre seriosament

* Membre de Quico el Cèlio, el Noi i el Mut de Ferreries. Periodista, cantador, lletrista i professor de Cant i Folklore a l'Aula de Música Tradicional i Popular.

Concert de Quico el Cèlio, el Mut i el Noi de Ferreries.